

**TÜRK KÜLTÜR VE EDEBİYATINDA ALİ ŞİR NEVÂYÎ VE TÜRKİYE'DE
ALİ ŞİR NEVÂYÎ ÇALIŞMALARI****Dr. Rıdvan CANIM*****ÖZET**

Ali Şir Nevâyî, sadece 15. yüzyılda Orta Asya'da yaşamış bir Türk şairi değil, aynı zamanda bütün Türk dünyasının asırlardır peşinden koştuğu birlik-beraberlik ruhunu oluşturan, bütün Türk yurtlarında dil bilincini ortaya koymak suretiyle Türkçe'nin ebediyen ayakta kalmasını sağlayan bir büyük insan, erişilmez bir dil ustası, güçlü bir devlet adamı ve siyasetçidir.

Türk dünyası için böylesine önemli bir şahsiyetin ölümünün üzerinden bu kadar yüzyıl geçmiş olmasına rağmen acaba Türkiye'de yaşayan özellikle genç nesiller bu büyük insanı ne kadar tanıyorlar! Onun hakkında ne biliyorlar? Bugüne kadar Anadolu kültür coğrafyasında onunla ilgili olarak hangi çalışmalar yapılmıştır? Bundan sonra neler yapılabilir? Yazımızın ana konusu, bu soruların cevabı olacaktır.

Anadolu'nun, Selçuklular ile başlayıp Osmanlılarla devam eden tarihi boyunca, Orta Asya ile çok yönlü ilişkileri olmuştur. Bu ilişkilerin, özellikle ve öncelikle din, tasavvuf, ilim, kültür ve sanat alanlarında çok boyutlu olarak asırlardır devam edip geldiği bilinmektedir. Özellikle Fatih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman devirlerinde Orta Asya'dan Anadolu'ya yani günümüz Türkiye'sine önemli bir beyin göçünün yaşandığı da herkesçe bilinen bir gerçektir. Çoğunluğunu âlim ve sanatkârların oluşturduğu bu isimler arasında kuşkusuz şairler de vardı. Bunların sayısı 80'in üzerindedir. Bu şairler içerisinde özellikle Özbekistan topraklarından gelen şairler ise şunlardır: Buharalı şairlerden Emir Ahmed Buhârî (ö.1516). Şeyh Ahmed İlähî (ö.XVI.asır), Cüdâyî (ö.1560), Molla Câmî'nin neslinden Şeyh Saîdâ (ö.1681), Şeyh Resâ (ö.1700), Şeydâ, Rahmetullah Nazîmâ (ö.1751), Şeyh Seyyid Halil (Revnak, ö.1812), Kirâmî Çelebi (ö.1829), Mirza Abdülsettar Hâlis (ö.1829), Şeyh Süleyman (ö.1890) aynı şekilde Semerkandlı şairlerden Molla İmad Çelebi (ö.XVII.yy.), Abdürrezzak Şâhid (ö.1725'ten sonra) ayrıca Osmanlı tezkire yazarlarından Sâlim'e

*Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi

göre Semerkandlı, yine bir başka tezkire yazarı Safâî'ye göre Buharalı olan Âgâh (Hâfız Mehmed, ö. 1731) Anadolu'ya gelip tanınmış Özbek şairleridir.¹

Ali Şîr Nevâyî, Türkçe'nin bugün Çağatayca olarak adlandırdığımız yazı diline kendi adını verdiren ve kaynaklarda bu dilden , "*Nevâyî Dili*", "*Nevâyî Tarzı*" diye sözettiren büyük bir sanatkârdır. Bu özelliğiyle de dünyada tektir. Onun dışında dünyada hiçbir dil, bir şairin adıyla anılmaz. Bunun ötesinde o, Türkçe'de pek çok türün başlatıcısıdır. Dilimizin ilk hamsesini o yazdı. İlk Türkçe şuarâ tezkiresi onun tarafından kaleme alındı. Aruzla ilgili ilk teorik eser ona aittir. Divanlara isim verme geleneği ve bu eserlere dibâce ile başlama ilk kez onda görüldü. Onun, Anadolu Klâsik Türk Edebiyatı'na etkisi şuarâ tezkirelerinden başlanarak fark edilmiş ve ve bu alanda değerli çalışmalar yapılmıştır. Yine rivayetlere göre Ali Şîr Nevâyî, Sultan II.Bayezid zamanında kendisine 33 tane gazel göndererek bunlara Osmanlı şairleri tarafından nazire yazılmasını istemiş ve Ahmed Paşa da bu gazellere nazireler yazmıştır. Anadolu sahasında sonraki asırlarda hamse yazan bütün şairler kendisini saygı ve sevgiyle anmışlardır. Örneğin Osmanlı şairlerinden Dükakinzâde Yahya Bey, *Gülşen-i Envâr* adlı mesnevisinde Nevâyî'yi şöyle tanıtır :

Mîr Nevâyî gül-i bî-hârdur
Hamsesi bir nâfe-i tâtârdır
Sözleridür ışk odunun sarsarı
Her biri bahr-i gazelün gevheri
Vasfedemem zât-ı hırad-mendini
Ayn-ı Acem görmedi mânendini
Gerçi sakîl oldı velî zer gibi
Sözlerinün kıymeti gevher gibi²

Ali Şîr Nevâyî her ne kadar Anadolu'ya gelen şairlerden biri değilse de, o Anadolu Türklerinin yüreğinde taht kurmuş, her birinin evine misafir olmuş bir büyük şahsiyet, belki bütün Türk yurtlarının ortak atası, Türk kültür ve edebiyatının aksakalı idi.

"Alişîr, bu ebedî ölmez şiiri hayat !
Her bir sözü gönlümde çırpır kanat
Dâvet gibi coşup duran şarkılarından
Yürek meded, ilham alır, bulur necat
Uluğ şâir, senin dilin, benim dilim

¹ Kurnaz, Cemal; *Anadolu'da Orta Asyalı Şairler*. T.C.Kültür Bakanlığı, Kültür Eserleri Dizisi. Ankara 1997, s.7,8.

² İsen, Mustafa; Prof.Dr.; *Ötelerden Bir Ses. Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*. Akçağ Yay. Ankara 1997.294-304.

Kardeşimsin, benim gönlüm, senin gönlün
Şarkı söyleyerek git, uyan sen zamanıma
A, şiir âlemi, aydınlığıdır senin yolun! "

A. Tokambayov ³

Bir şiirinde böyle diyor Kırgız şairi Tokambayov, Ali Şîr Nevâyî için.. Evet biz de diyoruz ki; onun ölümsüz şiirleri sadece bizim yüreklerimizde kanat çırpıyor.. Onun şiirleri kıyamete kadar Türk milletinin gönlünde yaşayacak.. Çünkü onun dili bizim dilimizdir, bizim gönlümüz onun gönlü.. Çünkü o bizim kardeşimizdi, o bizim gönüldaşımız.. Şimdi onu her zamankinden çok daha fazla özleyeceğiz. Çünkü o varken aşk vardı.. Şimdi o yok, aşk da yok.. Yüreklerimiz o yüzden yağmura hasret çöller gibi susuz şimdi.. O, şiirlerini Sultan Baykara'ya okurdu, biz onu Anadolu'dan dinlerdik.. O, söz ülkesinin kılıçsız, ordusuz sultanı idi. Onun kılıcı kalem, askerleri de şiirleri idi. Hangi yürek ülkesine sefere çıkmışsa hepsini kılıçsız askersiz bir teslim alan bir kumandandı o.. O fethettiği ülkeleri yakıp yıkmadı, imar etti, hayat verdi, diriltti.

Nevâyî, Türk dili konusunda son derece bilinçli idi. Yabancı bir dilin yani Farsça'nın edebiyat dili olarak kabul edildiği bir devir ve çevrede millî duygu ve şuurla ve imrenilecek bir cesaretle ortaya atılıp Türk dilinin istiklâlini savunması, kuşkusuz her türlü takdirin üstündedir. Bakınız kendisi Türkçe yazma macerasını nasıl anlatıyor : Gençliğimin ilk yıllarında şiire, edebiyata merak sardırmağa başlamıştım. Tabiatımda birtakım parıltıların sıcaklığını duymakta idim. Bu yolda bazı şeyler yazmağa çalışırken, geleneklerden yakamı kurtaramadığım için Farsça yazıyordum. Biraz daha düşünmeye başladığım çağda ulu tanrı gönlüme özgünlük ve incelik sevgisi doldurdu. Yaradılışım, bayağılıktan kaçınmayı, iyiyi ve güzeli sevmeyi buyuruyordu. O zaman ana dilimin üzerinde düşünmeye koyuldum. Türkçenin derinliklerine dalınca onsekiz bin alemde daha yüksek bir alem gördüm. Bu alemin, süsler, ziynetler içerisinde enginleşen göğü, dokuz gökten daha üstündü. Bu faziletler, yücelikler hazinesinin incileri, yıldızlardan daha parlaktı. Bu alemin bahçelerine daldım; gülleri güneşler gibiydi. Her yanında gözler görmedik, el ayak değmedik neler neler vardı. Ama bu tılsımın yılanları pek korkunç, bu güllerin dikenleri pek yamandı. Bunları görünce düşündüm ve dedim ki : Demek bizim Türk sanatkarları bu korkulu, üzüntülü şeylerden çekindikleri için Türkçe'yi bırakmışlar ve böyle geçip gitmişler. Ben bu alemden vazgeçemedim, korkmadım, yılmadım, güçlükleri yendim, çetinliklerle savaştım, emeklerimi esirgemedim. Türkçe'min uçsuz bucaksız alanlarında ilhamımın şahlanan atını koşturdum, sonsuz fezalarda hayalimin hırçın kuşunu havalandırdım. Zevkim, bu hazineden değer biçilmez, güç yetmez birçok inciler, pırlantalar aldı. Gönlüm, bu bahçenin

³ Koçar, Çağatay; *Türkistan ile İlgili Makaleler*. Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1991, s.91.

gizliliklerinde güzel kokularıyla cana can katan, göz görmedik çiçekler topladı.⁴

Milletlerin tarihinde, onları diğer uzak akrabaları ile daima aşına kılacak ustalar, üstadlar, abideleşmiş kişiler vardır. Ölümlerinden sonra dahi geniş bir millet coğrafyasında yaşamaya devam ederek tarihi kucaklayan yiğitlerdir onlar.. Zamanı tüketerek değil, üreterek yaşamışlardır ve dünya durdukça zamanın ruhu onları saygıyla anacaktır. Türk milleti için Ali Şîr Nevâyî, işte onların en önde gelenlerinden biridir. Türklerin birkaç coğrafyada birden dünyanın dizginlerini ellerinde tuttukları bir çağda, Türk dil ve edebiyatını bir medeniyet birikimi olarak en ince süzgeçlerden damıtan bir sanatkârdı o.. Çağına ait Türk dünyası edebiyatı tarihindeki en önemli yer şüphesiz onundu ve Türk kültür dünyasında uyandırdığı geniş yankılar, bütün bir Türk milletini birleştirmek için günümüze kadar gelecekti. Ortaçağ sonrasına hükmeden atalarımız, farklı kültür coğrafyalarında bulunmalarına rağmen, onun adını hürmetle andılar ve şiirlerini severek okudular. Hatta, Fuzûlî kadar Bâkî de, Sekkâkî kadar Şehriyar da onun ölümsüz kitaplarının satırlarını gördüler. Behzad, minyatürlerini resmetti, nakkaşlar yıllarca kitaplarını nakışladılar. Türklüğün kutsal kitapları gibi ciltlendi mesnevileri.. Hamseciler şiirlerini taklitten aciz kaldılar. 18. yüzyılda Nedim ile Şeyh Gâlib, ruhuna hürmeten Çağatayca birer şiir bile yazdılar. Kitapları karşısında Azeri, Osmanlı, Özbek, Türkmen ve Kırgız edebiyatlarında birer bayrak gibi selâma duruldu. O şöyle diyordu : "Hiç ordum olmadığı halde Çin sınırına ve Tebriz'e kadar bütün Türk ve Türkmen illerini sırf divanımı göndermek sûretiyle fethettim."⁵

Ali Şîr Nevâyî bunları söylerken, ondan hem zaman hem de mekân olarak çok uzaklarda, Anadolu'da, yani Türkiye'de onun için neler yapılmıştı. Şimdi bir de Anadolu coğrafyasında onun için yapılan çalışmaların tarihçesine bir göz atalım. Kuşkusuz, Ali Şîr Nevâyî bütün Türkler arasında olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda da asırlardan beri çok geniş bir şöhrete sahipti. İmparatorluğun Budin'den Basra'ya, bütün Anadolu ve Rumeli topraklarında, Azerbaycan'da, İran ve Irak'ta, Kırım'da, Volga baylarında, Türkmenler arasında, taa Akdeniz kıyılarından Kaşgar'a kadar bütün büyük merkezlerinde onun eserleri okunmuş, okutulmuş ve taklit edilmiştir. Hatta sadece Osmanlı coğrafyasında değil, İran'da Safevî saraylarıyla Hindistan'daki Türk saraylarında onun eserleri okunmuş, şiirlerine nazireler yazılmıştır.

Anadolu'da Nevâyî ile ilgili ilk eser, Çağatayca-Türkçe *Abuşka Sözlüğü*'dür.⁶ Kimin tarafından nerede ve hangi tarihte yazıldığı bilinmemekle

⁴ A. Şîr Nevâyî; *Muhakemetü'l-Lügateyn*. Haz. İ.Refet Işırtman. Ankara 1941, s.81-82; 132-133.

⁵ Pala, İskender; Prof. Dr ; "*Ordusu Olmayan Bir Hükümdar : Ali Şîr Nevâî*". Gösteri. İstanbul, Mart 2001. s.39.

⁶ Abuşka yazmalarının İstanbul'daki başlıca nüshaları : İst. Üniv. Ktp. TY.1387, Süleymaniye Ktp. Esad Ef. No: 3264, Halet Ef. No: 579, Ayasofya No: 4748.

birlikte, XVI. yüzyıl başlarında Anadolu'da hazırlandığı sanılan bu sözlük, Nevâyî'nin eserlerinde geçen kelimeleri açıklamak için meydana getirilmiş, ayrıca Mir Haydar, Lûtfî ve Ubeydullah Han'ın eserlerinden örnekler alınmıştır. Türkiye'de Nevâyî'nin eserleriyle ilgili ilk çalışma ise Yavuz Sultan Selim zamanında, Hakim Şah Muhammed Kazvinî (ö./ m.1558)'nin *Mecâlisü'n-Nefâyis*'i Farsça'ya çevirmeye başlamasıdır. Eser, Kanuni devrinde tamamlanmıştır. XVI. yüzyıl tezkirelerinde kendisi de bir tezkire yazarı olan Nevâyî ayrı bir madde olarak yer almaz. Ancak XVII. yüzyıldan itibaren şura tezkirelerinde Nevâyî'yi görmek mümkündür. Daha sonra II.Osman'ın divan kâtiplerinden Edirneli Mehmed b. Mehmed'in (ö./m.1640) *Nuhbetü't-Tevârih ve'l-ahbâr*⁷ adlı eserinde, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Menâkıb-ı Hünerverân*'ında⁸, Kâtip Çelebi'nin *Keşfü's-Zünûn*'unda⁹ ve *Süllemü'l-Vusûl*¹⁰ (Arapça) adlı eserlerinde, Müstakimzâde Süleyman Sadeddin'in *Mecelletü'n-Nisâb*¹¹ ve *Tuhfe-i Hattâîn*¹² adlı eserlerinde, *Nevâyî'nin Târih-i Mülûk-i Acem* adlı eserinin Türkçeye tercümesi olan Fenâyî'nin *Tarih-i Fenâyî*¹³ adlı eserinde, yazarı bilinmeyen *Ceride-i Ta'likiyân*'da¹⁴, Süleyman Fehim'in *Sefinetü's-Şu'arâ*¹⁵ adlı tezkiresinde, Lebib'in *Cevâhir-i Mültekata*¹⁶ adlı eserinde Nevâyî'ye ait bilgiler verilir. Nevâyî üzerine inceleme ve araştırmalar Tanzimattan sonra Türk edebiyatında da devam eder. Ziya Paşa *Harâbât*¹⁷ adlı eserine Nevâyî'den örnekler alır. Ahmet Vefik Paşa *Lehçe-i Osmânî*'de¹⁸, Şeyh Süleyman Buhari, *Lügat-ı Çağatay ve Türki-i Osmânî*¹⁹ adlı eserinde, Ahmet Rifat *Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye*'de²⁰, Şemsettin Sami *Kâmüsü'l-Âlâm*'da²¹, Mehmed Süreyya *Sicill-i*

⁷ *Nuhbetü't-Tevârih ve'l-ahbâr*. İstanbul Üniv.Ktp. TY.2369.

⁸ *Menâkıb-ı Hünerverân*. Haz. İbnülemin Mahmud Kemal. Matbaa-i Amire. İstanbul 1926. s. 29,32,35.

⁹ *Keşfü's-Zünûn*. Maarif Basımevi. İstanbul 1941.

¹⁰ *Süllemü'l-Vusûl*. Süleymaniye Ktp. Şehid Ali Paşa. No: 1887. yk.157b.

¹¹ *Mecelletü'n-Nisâb*. Süleymaniye Ktp. Halet Ef. No: 628, yk. 414, 428.

¹² *Tuhfe-i Hattâîn*. Devlet Basımevi. İstanbul 1928, s.686-687.

¹³ *Tarih-i Fenâyî*. Süleymaniye Ktp. Fatih 4267.

¹⁴ *Ceride-i Ta'likiyân*. Paris Bibliotheque Nationale, Blochet; Catalogue des Manuscripts Turcs. Suppl. No: 1156.

¹⁵ *Sefinetü's-Şu'arâ*. Tophane-i Amire Matb. İstanbul 1259, s.241-246.

¹⁶ *Cevâhir-i Mültekata*. İstanbul 1286.

¹⁷ *Harâbât*. İstanbul 1291.

¹⁸ *Lehçe-i Osmânî*. İstanbul 1293.

¹⁹ *Lügat-ı Çağatay ve Türki-i Osmânî*. İstanbul 1298.

²⁰ *Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye*. İstanbul 1300, C.VII, s.53-54.

²¹ *Kâmüsü'l-Âlâm*. İstanbul 1306.C.IV, s.3195.

Osmânî'de²² Nevâî ve eserlerinden sözediler. Kuşkusuz Nevâî üzerine yazılanlar bunlardan ibaret değildir. Necib Asım, Mehmed Sâdık, Veled İzbudak, Şemsettin Sami, Trabzonlu Hafız Mehmed Zühtü, Hüseyin Kâzım Kadri, Râgıb Hulûsi Özdem, Hıfzı Tevfik Gönensay, Hamâmizâde İhsan Bey, Agah Sırrı Levend, Sadettin Nüzhet Ergun, İ.Alaeddin Gövsa, Rıza Nur, Hikmet İlaydın, Tahir Şakir Çağatay, Abdülkadir İnan, Ali Nihat Tarlan, Besim Atalay, İ.Refet Işıtman, Zeki Velidi Togan, Şükrü Kurgan, İsmail Hikmet Ertaylan, Abdülbaki Gölpinarlı, Nihat Sami Banarlı, Hasan Eren, Saadet Çağatay, Enver Aycan, Abdülkadir Karahan, Ahmet Ateş, Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, İbrahim Kafesoğlu, İsa Yusuf Alptekin, M. Akkuşoğlu, Türker Acaroğlu, Behçet Necatigil, Vasfî Mahir Kocatürk gibi araştırmacıların Nevâî ile ilgili çalışmaları bulunmaktadır.²³

Türkiye ile bağlantılı olarak yurt dışında Nevâî üzerine yapılmış çalışmalar da vardır. Ali Şîr Nevâî hakkında monografi mahiyetinde ilk eser Nikitsky'nin 1856'da Petersburg'da çıkan Rusça risalesidir. Daha sonra Fransız araştırmacı Belin'in 1861'de yayınlanan "*Notice biographique et litteraire sur Mir Ali Chir Nevâî*" adlı eseri görülmür. Belin'in bu monografisiyle Mecâlisü'n-Nefâîs'ten Fransızca'ya tercüme edilen parçalar Türkçe'ye ilk defa İsmail Hakkı Bey tarafından 1309'da çıkan Mektep Mecmuası'nın 1-7. sayılarında "*Ali Şîr Nevâî ve Çağatay Şu'arâsı*" başlığı altında çevrilir ve yayınlanır. Daha sonra Necib Asım Bey, *Muhâkemetü'l-Lügatayn*'in İstanbul baskısının mukaddimesinde (İstanbul 1315) bunu özet olarak tekrar tercüme edip yayınlar. Sözkonusu monografi İsmail Hikmet tarafından 1926 yılında Baktü'de, Nevâî Mecmuası'nda yayınlanır. Aynı mecmuada Çobanzâde'nin *Nevâî*, *Dilci* adlı küçük bir yazısıyla, Mirza Muhsin İbrahimî'nin Fars Edebiyatının Ali Şîr Nevâî'ye tesiri adlı bir makalesi de vardır. Bu yazıda Nizâmî'nin *Mahzenü'l-Esrar*'ı ile Nevâî'nin *Hayretü'l-Ebrâr*'ı arasında küçük bir karşılaştırma yapılır. Sovyetler Birliği İlimler Akademisi tarafından 1928'de yayınlanan Mir Ali Şîr adlı mecmuada, E. Berthels'in "*Nevâî ve Attar*" adlı önemli makalesi, Barthold'un "*Mir Ali Şîr ve Siyâsî Hayat*" adlı incelemesi, A. Samoyloviç'in "*Orta Asya Edebî Dilinin Tarihi*" başlıklı yazısı, Romaskeviç'in "*Yeni Bir Çağatay-Fars Lügati*" gibi bazı makale ve tenkidler de yer alır. Bu son makalenin tercümesi Türkiyat mecmuasının IV. cildinde, Barthold'un makalesi de Ülkü Mecmuası'nın X. ve XI. ciltlerinde yayınlanır. A. Semenof'un 1926'da Taşkent'te çıkan "*Ali Şîr'e Ait Bir Fars Rivayeti*" adlı makalesinin tercümesi de yine Ülkü Mecmuası'nın Şubat 1941 sayısında neşredilir. L. Bouvat'nın *Journal Asiatique* (CCVIII, 1926, p.193-299)'de çıkan "*Essai sur la civilisation timouride*" adlı makalesinde Nevâî hakkında verilen bilgi son derece yüzeyseldir. Aynı şekilde E. Browne'nin İngilizce *İran Edebiyatı Tarihi*'nde (1920, c.III, s.507-508.) verilen bilgiler de oldukça yetersizdir. Fuad Köprülü'nün, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (İstanbul 1919) adlı eseriyle Barthold'un "*Encyclopedie de*

²² *Sicill-i Osmânî*. İstanbul 1308. C.III, s.494.

²³ Bkz. Levend, A. Sırrı; *Ali Şîr Nevâî. 1. Cilt. Hayatı Sanatı ve Kişiliği*. TDK Yay, Ankara 1965, s.278-294.

L'İslam"daki Çağatay Edebiyatı maddesinde de Nevâyî'den kısaca sözedilir. Köprülü'nün, *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar* (İstanbul 1934) adlı kitabında da "*Ali Şîr Nevâyî ve Tesirleri*" başlığını taşıyan bir bölüm (s.257-266) vardır. Dr. Tahir Şakir'in 1939 yılında Berlin'de çıkan "*Türkistan Millî Mefkûresi ve Ali Şîr Nevâyî*" adlı risalesi ise ilmî ve objektif bir eser olmaktan ziyade, kısmen yeni görüşler taşıyan bir çalışma olarak dikkati çeker.²⁴

Görüldüğü gibi Türk kültür ve edebiyatı için böylesine önemli bu büyük şahsiyet üzerinde özellikle Türkiye'de bugüne kadar birbirinden farklı çok sayıda çalışma yapılmıştır. Ali Şîr Nevâyî üzerine Türkiye'de yapılan modern anlamda araştırma ve çalışmaların dönüm noktası doğumunun 500. yıldönümü olan 9 Şubat 1941'de gerçekleştirilen anma törenleridir. Nevâyî'nin 525. doğum yıldönümü olan 9 Şubat 1966'da ise bu büyük sanatkârın hayatını, sanatını, kişiliğini ve eserlerini Türk kültürüne kazandıracak önemli bir projenin kararı alınır. Türk Dil Kurumu bu amaçla Agah Sırrı Levend'e bu eserlerin hazırlanması görevini verir. Kısa sürede bu proje tamamlanarak Türk dünyasına kazandırılır.²⁵ Bu büyük şairin ölümünün 500. yıldönümü olan 2001 yılında ise Türkiye'de İstanbul Büyükşehir Belediye'sinin 16 Ocak 2001 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirdiği anma toplantısı dışında herhangi bir bilimsel etkinlik yapılmamıştır. Üzüntüyle belirtmek gerekirse bütün Türk yurtlarının ortak atası, bu büyük insanın 500. ölüm yıldönümü sessiz sedasız geçip gitmiştir.

İşte yukarıda belirtilen bütün bu çalışma ve araştırmaların dışında Türk üniversitelerinde doçentlik tezi²⁶ çalışmalarından tutunuz da akademik amaçlı doktora²⁷, yüksek lisans²⁸ ve lisans tezlerine kadar onlarca ilmî çalışma, çeşitli

²⁴ M. Fuad Köprülü; "*Ali Şîr Nevâyî*". Edebiyat Araştırmaları-2. Ötügen. İstanbul 1989. s.429-438.

²⁵ Korkmaz, Zeynep; *Türk Dili Üzerine Araştırmalar. İkinci Kitap. "Ali Şîr Nevâyî"*. TDK Yay. Ankara 1995, s.438.

²⁶ Canpolat, Mustafa; *Ali Şîr Nevâyî. Lisânü't-Tayr. İnceleme-Metin*. Doçentlik Tezi. İstanbul Üniversitesi. İst. 1972. İkinci baskı TDK, Ank. 1995

²⁷ A.Deniz, Abik; *Ali Şîr Nevâyî'nin Risâleleri*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi. Ankara 1993.

* Alpay, Gönül; *Ali Şîr Nevâyî. Ferhad ü Şirin*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi. İstanbul 1967. 567 s.

* Çelik, Ülkü; *Ali Şîr Nevâyî. Leylî vü Mecnun. Metin-Gramer-Sözlük*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniv. Ankara 1993.

* Karaörs, M. Metin; *Ali Şîr Nevâyî. Nevâdirü's-Şebâb. II. Divan. Metin-Dil İncelemesi-Giriş*. İst. Üniv. İst. 1985.

* Kaya, Önal; *Ali Şîr Nevâyî. Fevâidü'l-Kiber. İnceleme-Metin-Dizin*. Doktora Tezi. Ankara Üniv.. Ankara 1989.

* (Kut)Alpay, Günay; *Ali Şîr Nevâyî'nin Birinci Divanı : Garâibü's-Sıgar*. Doktora Tezi. İst. Üniv. İst. 1965. 766 s.

konferanslarda sunulan bildiriler, Nevâî ve eserleri için hazırlanan kitaplar²⁹, yüzlerce makaleden oluşan yazı çalışmaları³⁰ bulunmakta ve onu anlamaya,

-
- * Sabir, Muhammed; *Mir Ali Şîr Nevâyî'nin İlk Mesnevisi Haynetü'l-Ebrar Hakkında Araştırmalar. Edisyon Kritik- İmlâ-Dil Hususiyetleri ve Lügatçe.* Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi. İstanbul 1961.
- * Tören, Hatice; *Ali Şîr Nevâyî : Sedd-i İskenderî. Metin-İnceleme-Dizin.* Doktora Tezi. İstanbul Üniv. İstanbul 1990.
- * Türkay, Kaya; *Ali Şîr Nevâyî : Bedâî'ul-Vasat. İnceleme-Metin-Dizin.* Doktora Tezi. Ankara Üniv. Ankara 1988.
- 28 Barutçu, Sema-Özönder, F; *Ali Şîr Nevâyî. Muhakemetü'l-Lügateyn.* Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniv. Ankara 1984.
- * Çöktü, Güzin; *Ali Şîr Nevâyî. Mahbûbü'l-Kulûb.* Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi. Ankara 1985.
- * Gençtürk, Tülay; *Ali Şîr Nevâyî Divanlarından Yapılan Derleme. Tuhfetü's-Selâtin ve Eserde Geçen İsim-Fiiler.* Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi. İstanbul 1995.
- * Özçelik, Saadetin; *Ali Şîr Nevâyî. Mecâlisü'n-Nefâîs.* Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi. Ankara 1981.
- 29 Kaya, Önal; *Ali Şîr Nevâyî. Fevâ'idü'l-Kiber.* TDK Yay. Ankara 1996.
- * Barutçu, Sema- Özönder, Fatma; *Muhakemetü'l-Lügateyn. İki Dilin Mukayesesi.* TDK. Yay. Ankara 1996.
- * Alpay, Gönül; *Ali Şîr Nevâyî. Ferhad ü Şirin. İnceleme-Metin.* Atatürk Kültür ve Dil Yüksek Kurumu. Ankara 1996.
- * Çelik, Ülkü; *Ali Şîr Nevâyî. Leyli vü Mecnun.* TDK Yay. Ankara 1996. 383 s.
- * Işıtman, İ.Refet; *Muhakemetü'l-Lügateyn.* TDK Yay. Ankara 1941. 304 s.
- * Eraslan, Kemal; *Ali Şîr Nevâyî. Mizânü'l-Evzân. Vezinlerin Terazisi.* TDK Yay. Ankara 1993. 198 s.
- * Ayan, Hüseyin; *Ali Şîr Nevâyî. Mecâlisü'n-Nefâîs.* Atatürk Üniversitesi. Erzurum 1995.
- * Canpolat, Mustafa; *Ali Şîr Nevâyî. Lisânü't-Tayr.* TDK Yay. Ankara 1995. 279 s.
- * Eraslan, Kemal; *Ali Şîr Nevâyî. Nesâyimü'l-Mahabbe min Şemâyimi'l-Fütüvve.* İst. 1979. TDK Yay. Ankara 1996.
- * Aybek, M.T; *Nevâî.* Roman. Çev: D.Ahsen Batur. Ötüken Yay. İstanbul 1995, 447 s.
- * Levend, A.Sırrı; *Ali Şîr Nevâyî. I.Cilt : Hayatı, Sanatı ve Kişiliği.* TDK Yay. Ankara 1965. XIII+306 s. II.Cilt: *Divanlar : 4 Türkçe, 1 Farsça Divan.* TDK Yay. Ankara 1966. VIII+272 s. III. Cilt : *Hamse.* TDK Yay. Ankara 1967. IV.Cilt. *Divanlar İle Hamse Dışındaki Eserler.* TDK Yay. Ankara 1968.
- * İpekten, Haluk - İsen, Mustafa; *Basılı Divanlar Kataloğu.* Akçağ Yay. Ankara 1997. s.80-81.
- * Tarlan, A.Nihat; *Ali Şîr Nevâyî.* (Doğumunun 500. Yılı Münasebetiyle.) İstanbul 1942.
- 30 Göçgün, Önder; *"Eserlerinin Işığında Fikrî ve Edebî Hüviyeti İle Ali Şîr Nevâyî"* . Bir : Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi. : Prof.Dr. Kemal Eraslan Armağan Sayısı. Sayı : 9-10. s.227-244. 1998.
- * Karaörs, Metin; *Ali Şîr Nevâyî "EÜEF. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi.* Sayı : 6, s.255-270. İzmir 1991.
- * Dizdaroğlu, Hikmet; *Nevâyî'de Dil Bilinci.* Türk Dili. C. XV, Sayı : 173, s.292-295.
- * *Nevâyî ve Türk Dili.* Türk Dili. C. XV, Sayı : 173, s.296-98.

- * Uygun, Rasime; *Leningrad Kitaplıklarındaki Nevai Yazmaları*. TDAY. Belleten Ankara 1955.
- * İsen, Mustafa; *Orta Asya Türk Edebî Dilinin Anadolu Türk Edebî Diline Etkisi ve Ahmet Yesevî*. Ötelerden Bir Ses. Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makalalar. Akçağ Yay. Ankara 1997, s.294
- * Caferoğlu, Ahmet; *Nevâî'nin Türk Dilli Hamsesi*. Türk Dili. C. XV, Sayı : 173, s.298-300.
- * Dilaçar, A.; *Nevâî'nin Dil Anlayışı*. Türk Dili. C. XV, Sayı : 173, s.301-302.
- * Timurtaş, F.Kadri; *Ali Şîr Nevâî'de Türklük Duygusu*. Türk Dili. C. XV, Sayı : 173, s.304-305.
- * Kırzioğlu, M.Fahrettin; *Türk Dilini Sevme Bakımından Nevâî'nin Yeri*. Türk Dili. C. XV, Sayı : 173, s.306-316.
- * Eraslan, Kemal; *Nevâî'nin Hâlât-ı Seyyid Hasan Big Risalesi*. Türkiyat Mecmuası. İstanbul 1971, s.89-110.
- * Karaörs, Metin; *Ali Şîr Nevâî'nin İkinci Divanı Nevâdirü's-Şebâb*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı : 5, s.219-230. Kayseri, 1994.
- * Karasoy, Yakup; *Şiban Han Divanında Nevâî'ye Nazireleri*. Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi. Sayı : 7-8, s.53-60. Konya 1992-93.
- * Üzgör, Tahir; *Ali Şîr Nevâî ve Fuzûli Arasında Bazı Benzerlikler*. Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Türklük Araştırmaları Dergisi. Amil Çelebioğlu Armağanı. Sayı : 7, s.565-577. İstanbul 1991-92.
- * Tural, Güzin; *Ali Şîr Nevâî'yi Yetiştiren Çevre ve Dönem*. Türk Kültürü. Yıl : 31, Sayı : 36 (Nisan 1993), s.232-235.
- * Tören, Hatice; *Nevâî'nin Sedd-i İskenderî Adlı Eserinde Tabiat Tasvirleri*. İlmî Araştırmalar Dergisi. Sayı : 1, s.141-156. İst. 1995.
- * Subtelny, Maria Eva; *The Vaqfiya of Ali Şîr Navai as Apologia*. Journal of Turkish Studies. (Türklük Bilgisi Araştırmaları) Sayı :15, s.257-286. 1993.
- * Levend, A.Sırrı; *Nevâî'ye Atfedilen Bir Eser, Muammeyât-ı Esmâ-i Hüsnâ*. TDAY. Belleten. Ankara 1957.
- * Polat, Abdurup; *Ali Şîr Nevâî ve Meşhur Eseri Muhakemetü'l-Lügateyn Hakkında*. Türk Kültürü. Yıl 34, s.396, (Nisan 1996), s.206-212.
- * Özkan, Fatma; *Nevâî Eserleri İçin Yazılmış Bir Lûgat*. Bilig. Sayı : 1 Bahar 1996, s.198-243.
- * Caferoğlu, Ahmet; *Çağatay Türkçesi ve Nevâî*. Edebiyat Fakültesi. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. C.II, Sayı: 3-4. s.141-154. İstanbul 1948.
- * Timurtaş, F.Kadri; *Nevâî'nin Türk Diline Hizmetleri, Türkçeciliği*. Haz. Mustafa Özcan; Makaleler (Dil ve Edebiyat İncelemeleri) TDK Yay. Ankara 1997, s.305-310.
- * A.K. Brovkov; *Özbek Yazı Dilinin Kurucusu Ali Şîr Nevâî*. Çev. Rasime Uygun. TDAY. Belleten 1954.
- * Levend, A. Sırrı; *Türkiye Kitaplıklarındaki Nevâî Yazmaları*. TDAY. Belleten Ankara, 1958.
- * Mengi, Mine; *Eski Türk Edebiyatı Tarihi. Metinler*. Akçağ Yay. Ankara 1994, s.97.
- * Levend, A. Sırrı; *Nevâî'ye Atfedilen Esmâ-i Hüsnâ Muammalarının Sahibi*. TDAY. Belleten. Ankara 1958.
- * Ahmedov, Nurullah; *Türk Halk Edebiyatında Ali Şîr Nevâî'nin Betimlemesi*. Bilig. Bilim ve Kültür Dergisi. Ankara, Kış 1997, Sayı: 4, s.193-198.
- * Levend, A.Sırrı; *Nevâî'nin Arapça Sözlüğü*. TDAY. Belleten. Ankara 1956.
- * Kut, Günay; TDVİA. *Ali Şîr Nevâî Madd. C.2*, s.453. İstanbul 1989.

anlatmaya, tanıtmaya yönelik faaliyetler bugün de hâlâ sürmektedir.

Türk dünyasının bu büyük bilgini, şairi ve devlet adamını bu vesileyle bir kez daha saygıyla anıyor, onun manevî şahsiyeti önünde saygıyla eğiliyoruz. İnaniyoruz ki onun fikir ve düşünceleri, gayret ve çabaları sonsuza kadar unutulmayacak ve ebediyen yaşayacaktır.

ABSTRACT

Ali Şir Nevayi is not only a Turkish poet who lived in Central Asia in the 15th century, but also a great personality who provided the spirit of unity and togetherness which all Turkish peoples had been seeking for centuries and who also furnished the Turkish language to live firmly forever by creating a linguistic consciousness in all Turkish countries. He is also an unrivaled master of language, a mighty statesman and politician.

It is a matter of wonder how much people who live in Turkey, especially the younger generations, know such a man of distinction. What do they know about him? What kinds of research have been made so far on his life and works in the Anatolian cultural geography? What could be done from now on? The answers to these questions will be the main subject of this study.

-
- * Levend, A.Sırrı; *Nevâî'nin Eserleri*. TDAY.Belleten. Ankara 1957.
  - * Köprülü, F; İA. *Çağatay Edb. Madd.* C.III, s.297-306.
  - * Levend, A.Sırrı; *Nevâî Adına Basılmış Bir Eser*. Jean Deny Armağanı. TDK Yay. Ankara 1958.
  - * Çavuşoğlu, Mehmet; *Kanuni Devrinin Sonuna Kadar Anadolu'da Nevâî Tesiri Üzerine Notlar*. Atsız Armağanı. İstanbul 1976. s.75.
  - * Bertels, E; *Alişer Navoi. Leyli i Mecnun*. Semion Lipkin Tercümesine Önsöz. Taşkent 1948. (Türkçesi; *Türkiyat Mec.* C.IX, s.1, 1946.)
  - * Volisin, S.L; *Nevâî Yazmaları*. TDAY.Belleten. Ankara 1955.
  - * Sertkaya, O. Fahri ; *Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri*. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. C.XVIII, s.133-138. 1970; C.XIX, s.171-184.1971 ; C.XX, s.157-184. 1972 ; C.XXII, s.169-189. 1977.
  - * Togan, Z.Velidi; *Ali Şir* Madd. İslam Ansiklopedisi. C.I, s.349-357.
  - * Levend, A.S; *A.Şir Nevayi*. Türk Dili C.XV, Sayı : 173. Ankara 1966, s.285-291.
  - * Aycan, Enver; *Nevâî'nin Ferhad ü Şirin Mesnevisinin Konusu*. Türk Dili. C.II, Sayı: 19, s.417-421.